

Eski Uyğurca Budist Metinlere Göre Buddha'nın Fiziki Betimlemesi

Serap SEVİM

Dr., İstanbul Türkiye.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7959-7345>

serapsevimm@hotmail.com.tr

Atıf Bilgisi

SEVİM, Serap. "Eski Uyğurca Budist Metinlere Göre Buddha'nın Fiziki Betimlemesi". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 54 (Güz 2025), 753-776.

Geliş Tarihi	16.06.2025
Kabul Tarihi	08.11.2025
Yayın Tarihi	29.11.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Eski Uyğurca Metinlerden Buddha'ya Bakmak adlı doktora tezinden üretilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	tkidergisii@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

ÖZET

Eski Uygur Türkçesi metinleri dinî içerikli çeviri metinlerden oluşmaktadır. Farklı inançların benimsenmesiyle başlayan çeviri faaliyetleri zengin bir külliyat meydana getirmiştir. Özellikle Budizm ile ilgili eserlerde Budist inançla birlikte Buddha'ya ait geniş ve bir o kadar dağınık hâlde bulunan bilgiler de yer almaktadır. Bir şehzade olarak dünyaya gelen Śākyamuni Buddha, manevi arayışla dünyevi hayatı terk ederek aydınlığa erişmiştir. Buddha, gün geçtikçe diğer insanlardan farklı ve üstün olduğunu vurgulayan insaniüstü vasıflar ile donatılmış ve sonuç olarak dinî kimliği tarihsel kimliğinin önüne geçmiştir. Ancak kendisine yüklenen özellikler mitolojik anlatımlarla yorumlandığı için gerçekçi bir betimlemeden uzaklaşmıştır. Buddha anlatılarıyla şekillenen Budist sanat abartılı ve ihtişamlı bir görselliğe sahiptir. Olağaniüstü anlatımlardan arındırarak gerçekçi bir Buddha portresi ortaya koymak ise oldukça zordur. Ancak bütün zorluklara rağmen bu çalışmada Eski Uygurca Budist metinlerden hareketle gerçekçi bir Buddha portresi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu betimlemeler Eski Uygur Türkçesinin zengin söz varlığını, metin kurma gücünü, anlatımdaki kıvraklığını ve estetik üslubunu yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Buddha, Eski Uygurca, fiziksel betimleme, mitolojik anlatılar.

Description Of Buddha's Physical Appearance According To Old Uyghur Buddhist Texts

Serap SEVİM

Dr., İstanbul Türkiye.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7959-7345>

serapsevinm@hotmail.com.tr

Citation

SEVİM, Serap. "Description Of Buddha's Physical Appearance According To Old Uyghur Buddhist Texts". *The Journal of Turkish Cultural Studies*, 54 (Fall 2025), 753-776.

Date of Submission	16.06.2025
Date of Acceptance	08.11.2025
Date of Publication	29.11.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	Produced from her doctoral dissertation titled Looking at Buddha from Old Uyghur Texts. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	tkidergisii@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

ABSTRACT

Old Uyghur Turkish texts mainly consist of religious translations. Translation activities that began with the adoption of various beliefs have produced a rich corpus of texts. In particular, works related to Buddhism contain extensive and scattered information about the Buddha and Buddhist beliefs. Born as a prince, Śākyamuni Buddha renounced worldly life in his pursuit of spiritual enlightenment. Over time, the Buddha was endowed with superhuman qualities that emphasized his distinctiveness and superiority over others, eventually causing his religious identity to overshadow his historical one. However, the attributes ascribed to him were interpreted through mythological narratives, resulting in a departure from realistic portrayals. Buddhist art, shaped by narratives about the Buddha, displays an exaggerated and grandiose visual style. It is therefore quite difficult to present a realistic portrait of the Buddha stripped of extraordinary narratives. Nevertheless, despite these challenges, this study seeks to present a realistic depiction of the Buddha based on Old Uyghur Buddhist texts. These descriptions reflect the rich vocabulary, textual strength, narrative flexibility, and aesthetic style of Old Uyghur.

Keywords

Buddha; Old Uyghur; physical description; mythological narratives.

Giriş

Eski Uygur Türkçesi, Türklerin yerleşik hayata geçtiği 9. yüzyıldan 14. yüzyılın sonuna kadar devam eden devreyi kapsamakta ve büyük oranda dinî içerikli metinlerden oluşmaktadır. Türkçenin bu dönemi Budizm, Manihaizm, Hristiyanlık gibi farklı dinlerin benimsendiği ve bu dinlere ait metinlerin çeviri faaliyetlerine önem verildiği dönem olmuştur. Özellikle Budizm'in geniş kitleler arasında yayılmış olması ve uzun bir süre toplum içinde varlığını göstermesi sebebiyle Türk kültür tarihine ve eski Uygur Türkçesine etkisi büyük olmuştur. Eski Uygur Türkçesi, bu dinlere ait terimleri Türkçeye kazandırırken sözcüklere ya yeni karşılık bulmak ya da var olan sözcüklere yeni anlamlar yüklemek suretiyle zengin ve ustalıkla işlenmiş bir edebi dil meydana getirmiştir¹. Ortaya çıkan bu geniş dinî terminoloji ve bunun yanında felsefi kavramlara bulunan karşılıklar Türkçenin söz varlığını zenginleştirirken metinlerin tercümesinin kuru anlatımdan uzak, sanatsal bir üslupla kurulmuş olması dikkat çekmektedir.

Bu çalışma Eski Uygurcanın zengin dil malzemesinin ve sanatsal üslubunun bir yansımasını gözler önüne sermek ve benzetmelerdeki ustalığı *Buddha* betimlemesi üzerinden sergilemek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada Eski Uygurca metinler taranmış olduğu hâlde *Buddha* ile ilgili betimlemeler yoğunlukla Budizm'in başvuru kaynağı olarak kabul edilen Eski Uygurca Altun Yaruk'ta karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Daşakarmapathāvadānamālā, Die Uigurischen Buddhistischen Kolophone, Buddhistische Erzähl Literatur und Hagiographie in türkischer Überlieferung, Eine Uigurische Totenmesse, Kuanşi İm Pusar ve Sitātapatrādhāraṇi içinde de benzer ve destekleyici betimlemeler yer almaktadır.

Budizm inancının kurucusu olan *Śākyamuni Buddha*, Hindistan'da bir şehzade olarak dünyaya gelmiştir. Ancak bu doğum sıradan bir doğum değildir, nitekim *Buddha*'nın doğumundan başlayarak yeryüzünde ve gökyüzünde mucizevi olaylar meydana gelmiştir. Ayrıca *Śākyamuni*'nin şehzade olmasının ötesinde özel bir insan olacağının belirtisi olan otuz iki özel işaretle donanımlı olarak gerçekleşmiştir². *Buddha* ile ilgili çeşitli bilgileri içeren biyografik kaynaklar onun ölümünden çok sonra kaleme alındığı için

¹ Serkan Şen, *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, 21.

² Sema Barutçu Özönder, "Eski Türkçede *Buddha*'nın 32 Lakşanası", *Türk Dil Kurumu Yıllığı. Türk Dili Araştırmaları – Belleten*, 1987, 11-13.

gerçeklikle mitolojik ve efsanevi anlatımlar birbirine karışmıştır. Bu biyografilerin başında Pali dilinde yazılan *Buddhavamṣa*, *Nidanakatha*, *Buddhaçarita*; Sanskrit dilinde yazılan *Mahavastu* ve *Lalitavistara* gelmektedir³.

Buddha'nın söz konusu otuz iki işareti sadece *Śākyamuni Buddha* için değil bütün *Buddhalar* için geçerlidir. Ayrıca bu beden sadece kutsanmış azizlerin görebileceği bir bedendir. Sıradan insanlarsa gerçek bedeninin çok daha değersiz olan yönlerini görebilmektedir⁴. *Śākyamuni Buddha* doğduğunda bedenindeki işaretleri yorumlayan kâhin *Asita*, otuz iki işaret arasında inci dizmiş gibi bembeyaz, aralıksız, kusursuz kırk tam dişi betimlemektedir⁵. Yeni doğan bir bebekte ya da küçük bir çocukta böyle bir özelliğin görülebilmesi doğal olarak mümkün değildir. Üstelik kırk sayısı oldukça abartılıdır. Otuz iki tam dişin tamamlanabilmesi bile belli bir yaşa gelmeyi gerektirmektedir. Bu durumda *Śākyamuni Buddha*'nın gerçekçi bir betimlemesini yapabilmek için fiziki görünümüyle ilgili diğer verileri değerlendirmek daha doğru bir sonuca yaklaştıracaktır. Bu sebeple çalışmada *Buddha*'nın otuz iki *lakṣana*sı değil doğrudan doğruya *Buddha*'ya ait olduğu kesin olan diğer özellikleri ele alınmıştır.

Buddha ile ilgili ilk betimlemeler hayatındaki önemli olayları ifade edecek şekilde semboliktir. Örneğin incir ağacı aydınlanmayı, Yasa çarkı ilk vaazı, *stupa* da *Nirvana*'yı sembolize etmektedir⁶. Büyük İskender'in Hindistan seferiyle ülkeye giren Helenistik etkiler sonucunda *Buddha*'nın insan biçimli ilk tasvirinin öne çıktığı heykeller yapılmaya başlanmıştır⁷. Heykeller ile şekillenmeye başlayan Budist sanat, *Buddha*'nın tarihî kaynaklardaki anlatımları ile birleşmiştir. *Buddha* anlatılarında daha mübalağalı ve sanatsal bir betimleme ile karşılaşılmalıdır. *Buddha*'nın fiziki betimlemesi özellikle Budist tapınaklarda yer alan *Buddha* resim ve

³ Hajime Nakamura, *Budha*, Çev.: Zeynep Seyhan, 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul 2017, 2-3.

⁴ Arthur Berriedale Keith, *Hint Mitolojisi Efsaneler ve İnançlar Diyarı*, Çev.: İnönü Korkmaz, Maya Kitap, İstanbul 2021, 213.

⁵ İsmail Hakkı Ergüven, *Hsüan-Tsang'ın Seyahatnamesi (7. Yüzyıl)*, Yüksek Lisans Tezi, 2011, 222-223; Sema Barutçu Özönder, "Eski Türkçede *Buddha*'nın 32 *Lakṣana*sı", *Türk Dil Kurumu Yıllığı. Türk Dili Araştırmaları – Belleten*, 1987, 13-14.

⁶ Hajime Nakamura, *a.g.e.*, 7.

⁷ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna*, Çev.: Ali Berktaş, Alfa Yayınevi, 4.Baskı, İstanbul 2024, 284.

heykellerinde görsel açıdan oldukça göz alıcıdır. *Buddha*, ölümünden çok sonra ve tanrılaştırılma sürecinde onun diğer insanlardan farklı ve güçlü olduğunu vurgulamak üzere abartılı ve ihtişamlı olarak resmedilmiştir. Efsanevi anlatımlarla daha da abartılan bu betimlemelerin insan olarak *Śākyamuni*'yi ne kadar gerçekçi yansıttığını kestirmek zordur. Bunun bir sebebi de *dharma* öğretisinin *Buddha*'nın varlığından daha ön planda olması ve bedeninin geçiciliği düşüncesinde yatmaktadır. Dolayısıyla Budist edebiyatta *Buddha*'ya ait betimlemeleri kolektif bir bilincin yansması olarak düşünmek de mümkündür. Ölümünden çok daha sonraya ait olan bu betimlemeleri efsanevi anlatımlardan bağımsız ele almak pek de mümkün değildir.

Her türlü gösteriştten uzak olmayı tercih eden ve tanrının varlığını dile getirmeyen *Buddha*'nın inanç sisteminde aslında bir yaratıcı kavramı yoktur. Hiçlik üzerine kurulu bir öğreti zamanla sistemli bir hâle gelirken *Buddha*'nın tanrılaştırılması Hint felsefesi açısından anlaşılması zor bir durum değildir aslında. Burada, tanrının ve insanın özde bir olduğu düşüncesi öne çıkmaktadır⁸. Tanrılaştırılma süreci *Buddha*'nın tarihî kimliğinin önüne geçmiş ve ideal bir insan profili çizilmiştir. Bu noktada tarihî metinlerin gerçekçi bir analizi zorlaşmaktadır. Tarihsel gerçeklik için en güvenilir kaynaklar en eski olanlardır ki bu kaynaklarda bile mitolojik anlatımlar fazlasıyla yer almaktadır. Mitler, bireyleri ve toplumları birbirine bağlayan en önemli kültürel yapılarıdır⁹. Dinî hayatın temelini oluşturan kültürel yapı, mitolojinin yaşayan, canlı kısmıdır ve mitoloji kurmacayı değil; gerçeği, gerçek olanı ifade etmektedir¹⁰. Hint mitolojisi içinde yoğrulan *Buddha* tasvirleri de Hint düşünce sistemini yansıtmaktadır. Bu çalışmada, bütün abartılı anlatımlara rağmen *Buddha*'nın Eski Uygurca Budist metinlerde yer alan veriler doğrultusunda gerçeğe daha yakın bir betimlemesi yer almaktadır.

⁸ H.J. Störig, *İlk Çağ Felsefesi Hint-Çin-Yunan*, 4. Baskı, Çev.: Ömer Cemal Güngören, Yol Yayınları, İstanbul 2020, 51.

⁹ Devdutt Pattanaik, *Mit ve Mitya Hint Mitolojisine Giriş*, Çev.: Çiğdem Erkal, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2006, 16.

¹⁰ Mircea Eliade, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu Menşe'lerin Özlemi*, Çev.: Mehmet Aydın, Literatürk academia, 5.baskı, Konya 2021, 112.

B u d d h a ' n ı n İ h t i ş a m l ı A n l a t ı m ı

Türkçenin çeviri kabiliyetinin, kıvraklığının ve estetik anlatımlardaki zenginliğinin en güzel örneklerinden olan Eski Uygur Türkçesi dönemi metinleri bize geniş bir dil malzemesi sunmaktadır. Nitekim *Buddha* betimlemelerinde çarpıcı benzetmeler yer almaktadır. Özellikle Eski Uygurca Altun Yaruk bu anlamda öne çıkmaktadır. Budizm dininin başvuru kaynağı niteliğinde olan bu eser *Buddha* ile ilgili dağınık ama bir o kadar da zengin bir içerik sunmaktadır. *Buddha*, büyük bir dinî lider olma vasfı dolayısıyla ihtişamlı bir tablo olarak sunulmaktadır. Bu ihtişamda, eşsiz olma ve büyük bir üstünlük göze çarpmaktadır. Sahip olduğu özellikler hem benzersiz hem de sınırsızdır:

*[lakş]anlarka tükellig .. etiği [ar]ıg körkünjüzni .. tınl(ı)g uguşı kalıs[ız] .. körüp idi kanmazlar¹¹ yüz buyanlıg b(e)lgüg .. etilmiş körkle kırtışig .. y(a)ruk yaltrıkka tükellig .. kkirsiz [mün]süz süp süzök¹². yüz buyanlıg lakşanın .. tolu tükel erür siz .. etözünjüz etiği .. edgülerin kolusuz ol¹³. İşaretler (ile) tamamlanmış süs(ünüz)ü ve temiz güzelliğinizi bütün canlılar nesli eksiksiz görüp asla (ona) bakmaya doyamazlar. Yüz sevaplı (*punya*) işaret (ile) süslenmiş güzel yüzünüz ışıltıyla₂ donatılmış, lekesiz, günahsız ve tertemizdir. (Efendim, siz) yüz sevaplı işaret ile donatılmışsınız₂; bedeninizin süsü, erdemleri ölçülemez.*

amrılmış alt[un psak]klıg : ulug yürüy öylüg tö[zü]n yürüy tonlug tözün kutgardaçı ulug küçlüg küsünlüg ölümsüz v(a)çir sınç[ırl]ıg : y(è)me v(a)çirırlıg urınıy uguşı[n èll]tindeçi v(a)çir eliglig v(a)çir arvış[ı]g şopak altun psaklıg kusumba hua öylüg vairoçana : uguşlug erdinilig y(è)me ök y(a)rukluğ : ançulayı kelmiş uguşlug çavıkmış : uşnir lakşanlıg artokrak küvez altun [v(a)çir]ırlıg y(a)ruk közlüg v(a)çir tumsuk[lug] : yürüy y(è)me : yipün lènhua közlüg [yürüy] y(è)me : yipün lènhua [köz]lüg : amrılmış yavalmış köjüllüg y(è)me : etöz edgüsün bilteçi ay t(è)ñri y(a)rukluğ :

¹¹ Ceval Kaya, *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2021, 625₁₆₈₃₄₋₁₆₈₃₆.

¹² Ceval Kaya, *a.g.e.*, 621₁₆₇₁₇₋₁₆₇₂₀.

¹³ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 624₁₆₈₀₈₋₁₆₈₁₁.

*munçulayu bolar mudur kuvragları*¹⁴. Sakinleşmiş, altın taçlı, ulu ve beyaz renkli, asil ve beyaz elbiseli, asil kurtarıcı, büyük ve güçlü kuvvetli, ölümsüz ve *vajra* zincirli, yine vajra gençlik soyunu himaye eden, *vajra* elli, *vajra* büyüğü, saf altından (yapılma) taçlı, *kusumbhā* çiçeği renkli, mücevherli ve de parlak *Vairocana*¹⁵ soylu, böylece gelen (*tathāgata*) soylu, ünlü kafatası hörgüçlü (*uṣṇīṣalakṣaṇa*), ziyadesiyle gururlu, altın *vajralı* (gibi) parlak gözlü, *vajra* gagalı, beyaz ve pembe nilüfer gözlü, beyaz ve pembe nilüfer gözlü, sakınleşmiş₂ gönüllü ve beden iyiliğini bilen ay ışıklı (kurtarıcının) böyle toplulukları olur mu?

B u d d h a ' n ı n B e d e n i

İlkel toplumların çoğunda gökyüzüne ve onunla ilişkili olarak gök cisimlerine erişilmezliği dolayısıyla kutsallık atfedilmiştir. *Buddha*'nın bedeni anlatılırken de gökyüzü ile ilgili iki güçlü varlık ön plana çıkmaktadır: Güneş ve Ay. Dünya üzerindeki etkisiyle bu iki varlık tanrı ile ilişkilendirilmiş ve mitlere dönüşmüştür. *Śākyamuni Buddha*'nın doğduğu yer olan Hindistan'ın bir tarım toplumu olduğu düşünüldüğünde güneşin varlığı daha da önem kazanmaktadır. Hatta *Śākyamuni* için 'yüce güneş akrabalığı olan'¹⁶ ibaresi karşımıza çıkmaktadır. Bu ibarenin *Buddha*'nın yaşadığı dönemde Hindistan'da güneş kültürünün varlığına işaret ettiği düşünülebilir¹⁷. Bunun yanında tıpkı güneşin dünyayı aydınlatması gibi *Buddha*'nın ışıltılı bedeniyle her tarafı aydınlatması yönünde bir benzerlik ilişkisini kurmak mümkünse de daha çok manevi bir aydınlanma kastedilmektedir. Ancak bu benzerlik Budist inanca ve Hint kültürüne göre güneş mitini açıklamada yetersiz kalmaktadır.

¹⁴ Ayşe Kılıç Cengiz, *Eski Uygur Türkçesi Dönemine Ait Tantrik Bir Metin: Sitātapatrādhāraṇi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2021, 84-86₁₄₃₋₁₆₀.

¹⁵ Skr. *vairocana*: Kelime itibarıyla evrenin tüm unsurlarının birbirine nüfuz ettiği kozmik enerji ve bilgeliktir (Soothill, William E. & Hodous Lewis, *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms with Sanskrit and English Equivalents and a Sanskrit-Pali Index*, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd., London 1975, 271b). Ayrıca beş *Tathagata*'dan biridir. Beş *Tathagata*; *Ratnasambhava*, *Akṣobhya*, *Amoghasiddhi*, *Vairocana* ve *Śākyamuni*'den oluşur (Soothill-Hodous, a.g.e., 116b).

¹⁶ Yukiyo Kasai, *Die Uigurischen Buddhistischen Kolophone*, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Akademienvorhaben Turfanforschung, Brepols Publishers n.v., Turnhout, Belgium 2008, 104₈₃.

¹⁷ Hajime Nakamura, a.g.e., 26.

Güneş tanrısı figürü Hindistan'ın en eski inanç sistemi olan Veda inancından itibaren karşımıza çıkmaktadır. Bu tanrı zamanla zayıflasa da aslında varlığını kaybetmemiş ve farklı bir görünümle yaşamaya devam etmiştir. İlginç olan güneş tanrısı ya da güneş mitinin soylu sınıflarla özdeşleştirilmiş olmasıdır. Tarih boyunca seçilmiş bir sınıfla yani hükümdarlar, kahramanlar, düşünürler ile yakın ilişki içinde olmuştur¹⁸.

Buddha, yeniden doğum inancı gereği pek çok kez yeniden bedenlenmiş ve çoğu zaman *Cakravartin* olarak doğmuş, güneş ile ilişkilendirilmiştir¹⁹. *Cakravartin* altın, gümüş, bakır ve demir tekerlek ile sembolize edilen; arabasının tekerlekleri her yerde engelsizce yuvarlanan bir hükümdar, dünya hükümdarı, evrensel hükümdar olarak tanımlanmaktadır²⁰. *Buddha*, bedeninde evrensel bir hükümdar olacağının işareti olan tekerlek iziyle doğmuştur. Soylu bir aileden geldiği için bir yönetici olma şansına sahip olsa da bunu elinin tersiyle itip dinî bir yaşamı tercih etmiş, zamanla büyük bir inancın lideri konumuna gelmiştir. Ancak *Buddha*'nın insan olma vasfından uzaklaşıp tanrılaştırılma sürecine girmesiyle birlikte Hint inançlarının bir tezahürü ile karşılaşmaktadır. *Buddha*'ya atfedilen sıfatlardan bazıları güneş akrabalığı ve güneş soyundan gelmiş olması ile ilişkilidir. *Buddha*'nın manevi kimliğine atfedilen güneşin fiziki bedene yansması eşsiz bir ışıltıdır ve dünyayı aydınlatmaktadır:

*lakşanlig edgüleriñiz kolusuz :: kök kalık teg teñlençsiz tètir :: miñ kün ay
t(e)ñriler birgerü :: y(a)ruk ıdmuş teg artokrak :: yëlvi kömen sakıg teg ::
sakingulaksuz erür siz*²¹. *Lakşaña* işaretleriniz sınırsız, gökyüzü gibi

¹⁸ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev.: Lale Arslan Özcan, 4. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2022, 179.

¹⁹ *Buddha* ve *Bodhisattva*ların yeniden doğum hikâyeleri *jātaka* olarak adlandırılır ve Pali Canon, *Sākyamuni Buddha*'nın yeniden doğumunu anlatan 547 hikâyeden oluşan bir koleksiyon içermektedir. *Jātaka* hikâyeleri geleneksel olarak üç bölüme ayrılır. İlk bölümde *Sākyamuni Buddha*'nın Hindistan'daki yaşamından bir olay veya anekdot anlatılır. İkinci veya ana bölümde geçmiş doğumlarından birinde gerçekleştirdiği bir eylem anlatılır. Üçüncü bölümde de geçmiş eylem ile tarihsel *Buddha* arasındaki nedensel ilişki açıklanır ve geçmiş olaylarda yer alan kişiler çağdaşlarıyla eşleştirilir. Soka Gakkai (*jātaka* maddesi), Dictionari of Buddhism, Nichiren Buddhism Library, <https://www.nichirenlibrary.org>.

²⁰ Soothill-Hodous, *a.g.e.*, 445a.

²¹ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 462-463¹¹⁸⁹⁶⁻¹¹⁹⁰¹.

ölçülemezdir; bin güneş (ve) ayla birlikte aydınlık saçıyormuş gibi ziyadesiyle (fazladır. Siz tıpkı bir) serap₃ gibi düşünülemezsiniz.

*yayı tugmuş kün t(e)yyri teg .. yalınlig körkle y(a)rukuyuz ol*²². *yüz miñ kün t(e)yyri y(a)ruki teg kopdın sıyar kamagdın tegirmileyü y(a)ruk[uyuz ol]*²³. Yeni doğmuş güneş gibi parlak, güzel ışıltınız vardır. (Dahası) yüz binlerce güneş ışığı gibi her yönden, her taraftan çepeçevre (saran) ışıltınız vardır.

*yayı tugmuş [kün teyyri] yaltritir teg [kök kalığı] altın öylüg yaltrıkı .. yipüni yürüji uz adırlıg .. y(è)me k(a)ltı altınlug tag .. kopdın sıyar y(a)rutur teg .. kamagdın barça y(a)rutur siz .. yüz miñ öji uluşlarıg*²⁴. *uzatı başdınkı [yêg inç meñig] adrok adrok edgülerin .. yumgın birgerü étilep .. y(a)rukın yaltrıkın y(a)rutur siz .. miñ tümen öji uluşlarıg .. t(e)yyrim sizij y(a)ruklug .. b(e)lgünjüz ertijü tolu erür .. inçe k(a)ltı kün t(e)yyri .. kök kalıkda turur teg .. sumér tag teg ağır ulug .. edgülerin tükel siz .. tegirm[i] uyur siz körgitgeli .. ontın sıya[rkı] uluşlarıg*²⁵. (Tıpkı) yeni doğmuş güneş(in) gökyüzünü aydınlatması gibi, (bedeninizin) altın renkli ışığı, pembesi, beyazı kusursuzca ve kolaylıkla (anlaşılabilir). Ve ayrıca altından (bir) dağın her tarafı aydınlatması gibi (siz de yeryüzündeki) yüz bin(lerce) farklı ülkeyi her taraftan tamamen aydınlatırsınız. Daima (herkese) en büyük₂ mutluluğu₂ (yaşatıp), çeşit çeşit erdemlerin hepsini birden edinip binlerce, on binlerce farklı ülkeyi ışıgınızla₂ aydınlatırsınız. Efendim, sizin parıltılı işaretiniz (*lakşana*) son derece kusursuzdur. Tıpkı güneşin gökyüzünde durması gibi, *Sumeru* Dağı gibi büyük₂ erdemler ile donatılmışsınız; on yöndeki ülkeleri çepeçevre göstermeye kadırsınız.

Buddha'nın özellikleri o kadar sınırsız ve o kadar güzeldir ki görenleri de şaşırtmaktadır. Bedeni her zaman parlaktır, tıpkı saf altın rengindedir. Çoğu zaman da çeşitli mücevherler ile benzerlik göstermektedir. Bu sebeple *Buddha* heykelleri altın renkli ve mücevherlerle donatılmış olarak karşımıza çıkmaktadır. *Buddha* ile ilgili efsanevi anlatılarda bedeninden ya da kutsal emanetlerin saklı olduğu *stupalardan* ışık yayıldığı inancı, daha insani bir

²² Ceval Kaya, *a.g.e.*, 383-384₉₃₇₂₋₉₃₇₄.

²³ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 631₁₇₀₀₇₋₁₇₀₀₉.

²⁴ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 624₁₆₈₂₃₋₁₆₈₃₀.

²⁵ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 625-626₁₆₈₄₇₋₁₆₈₅₇.

zeminde yorumlanarak ‘ten renginin berrak ve güzel olduğu’ yorumuna evrilmiştir²⁶.

altun öylüg yiniyizde ... birer birer tüü sayu .. kut buyanlar b(e)lgüsi .. koturu taylançığ erürler .. kök vaiduri erdini teg ojaru evrilip tururlar .. sukançığ körkle y(a)rukın .. alp yöleşdürgülük tétirler .. eñ başlayu tugdukda .. etözüyüz y(a)ruki .. <tegirmileyü yarutdı> ontın sıyar yër suvıg²⁷ . Altın renkli cildinizde tüyelerinizin her biri birer kurtuluş ve sevap işaretini (lakşana) kopya edip olağanüstü (bir şekilde) bulunur (ve) lacivert taşı mücevheri gibi sağa dönüp dururlar. (Bu işaretlerin) sevimli, güzel ışıkla karşılaştırılması zordur. (Şöyle ki) doğduğunuz ilk anda bedeninizin parlaklığı her taraftaki yeryüzünü çepeçevre aydınlattı.

t(e)yrım sizin etözüyüz .. şopak altun öyi teg erür²⁸ . t(e)yrım sizin etözüyüz .. şopak altun öyi teg .. körüp idi kanınçsız .. altunlug tagka ogşatı .. kopdın sıyar y(a)rutur²⁹ .. Efendim, sizin bedeniniz saf altın rengi gibidir. Efendim, sizin bedeniniz saf altın rengi gibi (olup) asla bakmaya doyulamaz. (Bedeniniz) altın(dan) dağa benzer (ve) her tarafı aydınlatır.

t(e)yrım sizin altun öylüg etözüyünüz y(a)ruki kkirsiz arıg tétir³⁰ . y(a)rukın yaltrıkın yaltrıyur altun öylüg etözülüğe³¹ .. etözüyüz yaltrıyur .. altunlug [ta]g yaşuy{Y}ur teg³² .. süzök körkle siparir erdinilig tortın yaltrıyur teg :: al[tun [öylüg] etözüyüz 'RT [...] DR[...] [yar]luk yaltrıklıg etiğ[lig yaratıglıg] ertiyü yalmayur yalt[rıyur]³³ .. Efendim, sizin altın renkli bedeninizin ışığı temizdir. Ay ve güneş ışığıyla parıldayan altın renkli bedenliye (hürmet ederim). Bedeniniz altından bir dağın parıldaması gibi ışıltıyor. Temiz, görkemli, necef taşı mücevherli,

²⁶ Hajime Nakamura, *a.g.e.*, 553.

²⁷ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 383₉₃₅₁₋₉₃₅₈.

²⁸ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 631₁₆₉₉₆₋₁₆₉₉₈.

²⁹ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 620₁₆₇₀₁₋₁₆₇₀₄.

³⁰ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 201₃₅₉₁₋₃₅₉₃.

³¹ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 203₃₆₄₁₋₃₆₄₂.

³² Ceval Kaya, *a.g.e.*, 462₁₁₈₈₉₋₁₁₈₉₀.

³³ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 202₃₆₂₂₋₃₆₂₆.

rohiṇī burcundan parlıyor gibi altın renkli bedeniniz ... parlak₂, süslü₂ muazzam parıldıyor₂.

Buddha'nın zarif bedeni nilüfere, berrak bir suya benzemektedir. Kökleri olmaya ve suyun içinde yaşayan nilüfer çiçeği bir taraftan dünyaya bağlanmamayı, diğer taraftan yeniden doğumu temsil etmekte ve *Buddha*'ya ait betimlemelerde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca nilüfer çiçeği içinde doğduğu suda yetişip suyun üstüne çıkar ve lekelenmeyi durdurur. *Buddha* da benzer şekilde dünyanın üzerinde büyür ve onun tarafından kirletilemez³⁴.

*t(e)ḥrim sizij etözüjüz .. kök kalık teg arıg ol .. yēlvi kömen sakıg teg .. suvdaki ayka oḡsatı*³⁵ .. arıg süzök yup yumşak .. lēnhua çeçekke oḡsatı .. iḷgüsüz [sansız] esriḡü .. ētiglerin ētilmiş erür³⁶ .. y(ē)me k(a)ltı süzök arıg [yaltrıklıg] çambunad altunka [oḡsatı] etözüjüz [ol]³⁷ .. Efendim, sizin bedeniniz gökyüzü gibi berraktır, serap₃ gibi sudaki ay(ın yansımına) benzer. (Ayrıca) berrak₂ ve yumuşacık (olup) nilüfer çiçeğine benzer (ve) sayısız₂, renkli süslerle donatılmıştır. Ve yine toz altına (*jambūnada*) benzer bedeniniz şeffaf₂ (bir biçimde) parıldır.

Buddha'nın doğduğu andan itibaren önünde iki yol olmuştur: ya dünya hükümdarlığı ya da dinî liderlik. Hangi yolu seçerse seçsin büyük bir güce sahip olacaktır. *Buddha*, güçlü bir liderdir ve bu gücü temsil edecek şekilde güçlü varlıklarla benzerlik ilişkisi içinde anlatılmıştır. Bu gücün temsilinde ya aslana ya da dağlar hanına benzetilmiştir:

*O şakılarınıḡ ulug arslanı*³⁸ .. 'O Śākyaların yüce aslanıdır.'

*bodun bokun kuvraḡı üze amratılmış sevitilmiş [ay t(e)ḡlri tilgeni teg. [yay]la küçlüg arslan kögüzlüg [b]luka yorıḡlıg bars bellig*³⁹ .. (yükünü biz)

³⁴ Arthur Berriedale Keith, *a.g.e.*, 202-204.

³⁵ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 629¹⁶⁹⁴⁵⁻¹⁶⁹⁴⁸.

³⁶ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 620¹⁶⁷⁰⁴⁻¹⁶⁷⁰⁶.

³⁷ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 631¹⁷⁰¹⁰⁻¹⁷⁰¹².

³⁸ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 660₆₋₇.

³⁹ Jens Peter Laut, & Klaus Röhrborn, *Buddhistische Erzehlitteratur und Hagiographie in türkischer Überlieferung*, Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1990, 23₃₆₋₃₈.

*kēsari arslan küçlüg atl(ı)g t(e)yrı burhan kutıya*⁴⁰ .. *yükünür biz taglar hanı b(e)lgülüg atl(ı)g t(e)yrı burhan kutıya*⁴¹ .. *yükünür biz küçlüg küsünlüg edgülüg edremliğ yügmeğ atl(ı)g t(e)yrı burhan kutıya*⁴² .. Halk topluluğu tarafından sevilen ay çemberi gibi kahraman, güçlü, aslan göğüslü, boğa yürüyüşlü, pars bellisiniz. (Bu sebepten) aslan₂ (*kēsara*) güçlü adlı tanrı Buddha rütbesine hürmet ederiz. Dağlar hanı işaretli adlı tanrı Buddha rütbesine hürmet ederiz. Güçlü kuvvetli, erdemli₂ yığmak adlı tanrı *Buddha* rütbesine hürmet ederiz.

1.2. *B u d d h a ' n ı n S a ç ı*

Saray hayatını terk eden *Śākyamuni Buddha* daha ilk yola çıktığı akşam geleneğe uygun olarak saçını kazıtmıştır. Eldeki verilerden ten renginin koyu olduğu, bununla paralel olarak da siyah ve sağa doğru kıvrımlı saçlara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

*kök y(a)ruk[ın] yaltrıklıg .. rajavart öylüg [sa]çıyız ol .. kara kabuylar èligleri .. [h]ua çeçek üze üşmiş teg*⁴³.. *yaltrıyur t(e)yrım saçıyız .. kara kabuylar èliginiğ öyi teg .. ojaru evrilmiş evinlig kök rajavart öylüg tètir*⁴⁴.. Mavi ışıklarla parlayan, lacivert (*rājāvarta*) renkli saçınız vardır. (Tıpkı) siyah arı beylerinin çiçekler₂ üzerine üşüşmesi gibidir. Efendim, saçınız siyah arı beyinin rengi gibi parlıyor; sağa çevrilmiş, gözenekli (ve) lacivert mavisî renklidir.

1.3. *B u d d h a ' n ı n Y ü z ü*

Buddha'nın yüz hatları tarif edilirken yine gök cisimlerinden, değerli madenlerden ve mitolojik anlatımlardan yararlanılmaktadır. Eşsiz bir güzelliğe sahip olan sevimli yüzü dolunay gibi yuvarlak ve aydınlıktır. Bereket, dönemsel yenilenme, zaman, kader, aydınlık-karanlık karşıtlığı gibi kavramlarla karşımıza çıkan ay hiyerofanileri Hint inançlarında önemli bir

⁴⁰ Klaus Röhrborn, *Eine Uigurische Totenmesse*, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archeologie. Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients. 4, Akademie Verlag, Berlin 1971, 37⁷⁰⁶⁻⁷⁰⁷.

⁴¹ Klaus Röhrborn, *a.g.e.*, 18³²⁻³⁴.

⁴² Klaus Röhrborn, *a.g.e.*, 32⁴⁹⁴⁻⁴⁹⁷.

⁴³ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 625¹⁶⁸³⁶⁻¹⁶⁸³⁹.

⁴⁴ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 382⁹³²⁷⁻⁹³³¹.

yere sahiptir⁴⁵. Budist inançtaki yeniden doğum kavramı da ay ile ilişkili olarak yeniden bedenlenmeyi temsil etmektedir. Belli dönemlerde yok olup sonra yeniden görünen ay, yeniden doğumun temsili olmuştur. *Buddha*'nın yüz güzelliğini betimlemek için kullanılan lacivert taşı mücevheri ve beyaz neceftaşı mücevheri, ayın karanlık ve aydınlık iki yüzünün temsili gibidir.

*teyri burhanka inçe tēp ayıtu teginti sukançış körkiye tükelligim
teyrim⁴⁶ .. öyüñüz kırtışınız süzöki vaiduri erdini teg kkirsiz tapçasız tētir azu
y(ē)me k(a)ltı tolu tegirmi ay t(e)ñri kök kalıkda turur teg siz⁴⁷ .. t(e)ñrim sizñ
yüüzüñüz .. tolun ayka oğsatı erür .. yüz miñ kün t(e)ñri birgerü .. y(a)rutu
yaşutu turur teg⁴⁸ .. teygeşisiz uz körkle .. tegirmi sizñ yüüzüñüz ol .. oñaru
evrilmiş urun lakşanın .. kaş kavişiginta tokılığ .. yulgu yumşak yultırğa..
yürüñ s(i)parir erdini teg .. kök kalıkda turugma .. tolun ayka oğsatı⁴⁹ .. yipün
[lènhua] yapırğakı .. suv içinte yaltrık[lıg..] kaşınız kavişığı arasinta ..
[yürüñ] urun lakşanınız ol⁵⁰ .. sizgurnış bışığ altın teg ... tētrü körüp
kanınışız .. yüüzlüg tegirmişiz yaltrıyur .. ay t(e)ñri tilgeni teg⁵¹ .. Tanrı
Buddha'ya saygıyla şöyle söyledi: Efendim, sevimli₂ (özelliklerle)
donatılmışsınız. Yüzünüzün renginin temizliği lacivert taşı mücevheri
gibi tertemizdir, ayrıca dolunay(ın) gökyüzünde durması gibisiniz.
(Şöyle ki) efendim, sizin yüzünüz dolunaya benzer. (Her yeri) yüz bin
güneş ile birlikte aydınlatıp₂ durur gibidir. Yüzünüz eşsiz (derecede)
görekli, güzel ve yuvarlaktır. Sağa dönük saç kıvrımı işaretiniz
(*ürñalakşanınız*) kaşlarınızın arasında (pek) hoştur. (Yüzünüzdeki)
yumuşak₂ ışıltınız beyaz neceftaşı (*sphaṭika*) mücevheri gibi
gökyüzünde duran dolunaya benzer. Pembe nilüfer yaprağı(nın) su
içinde parlaması (gibi) kaşlarınızın arasında beyaz saç kıvrımı
işaretiniz (*ürñalakşanınız*) vardır. Erimiş, işlenmiş altın gibi dikkatli
bakıp doyumsuz yüz yuvarlağınız ay çemberi gibi parlıyor.*

⁴⁵ Mircea Eliade, *a.g.e.*, 2022, 211.

⁴⁶ Şinasi Tekin, *Uygurca Metinler I, Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlah)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019, 17¹⁷¹⁻¹⁷³.

⁴⁷ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 202³⁶¹⁷⁻³⁶¹⁹.

⁴⁸ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 462¹¹⁸⁷¹⁻¹¹⁸⁷³.

⁴⁹ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 626¹⁶⁸⁶⁰⁻¹⁶⁸⁶⁶.

⁵⁰ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 382⁹³³⁸⁻⁹³⁴¹.

⁵¹ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 383⁹³⁶⁷⁻⁹³⁷⁰.

1.4. *Buddha'nın Gözü*

Buddha'nın nilüfer çiçeğine benzeyen gözleri koyu mavi ya da lacivert olarak betimlenmektedir. Lacivert renk, gece mavisi olarak da düşünebileceğimiz siyahı çağrıştırmaktadır. Koyu ten rengine uygun olarak koyu bir göz rengi gerçekçi bir betimlemeyi yansıtmaktadır.

sıykur kıl[ıklık] mahēṣvar[ē ... kunalē közl]üḡ⁵² .. kök lēnhua öḡiḡe oḡṣatı közüñüz ol⁵³ .. közüñüzñüñ ētiḡi .. kök lēnhuaka oḡṣayur⁵⁴ .. kök vaiduri erdini teg közüñüzñüñ süzöki ertiḡü süzök tētir⁵⁵ .. kkirsiz mün̄süz tokılıḡ .. arıḡ süzök közüñüz ol⁵⁶ .. Sungur karakterli, Maheṣvara (tanrı) ... Kuṇāla⁵⁷ bakışlı (efendim). Mavi nilüfer rengine benzer gözünüz vardır. Gözünüzün şekli mavi nilüfere benziyor (ve) lacivert taşı gibi gözünüzün berraklığı son derece nettir. (Ayrıca) gözleriniz lekesiz, günahsız, faziletli ve temizdir₂.

tükel bilge teyri teyrisi [burhan ...] raj(a)v(a)rt öḡlüḡ közin iḡlig ...] tapa cınkaru körüp inçe tēp y(a)rıkadı⁵⁸ .. Eksiksiz bilge tanrılar tanrısı Buddha lacivert taşı mavisi gözleriyle hasta (rahibe) doğru dikkatlice bakıp şöyle buyurdu.

1.5. *Buddha'nın Burnu*

Buddha; düzgün, dik ve biçimli bir burna sahiptir. Hatta burun sıvısı her zaman güzel bir koku yaymaktadır.

kesmiş suo altun teg tikvi .. köni ētiḡlig uz burunuñuz ol⁵⁹ .. kara kabuñ öḡi teg .. kesmiş altun ētiḡi teg .. tikiz köni burunuñuz ol .. arıḡ süzök y(a)ruklar .. akını üze üzüksüz .. ol burunuñuz içinte taysuk edḡü yud yıpar ..

⁵² Jens Peter Laut, & Klaus Röhrborn, *a.g.e.*, 23₃₉₋₄₀.

⁵³ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 631₁₇₀₀₀₋₁₇₀₀₁.

⁵⁴ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 462₁₁₈₇₄₋₁₁₈₇₅.

⁵⁵ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 201₃₅₉₃₋₃₅₉₆.

⁵⁶ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 382₉₃₃₄₋₉₃₃₅.

⁵⁷ Skr. *kuṇāla*: Güzel gözlü bir kuş ve Kral *Aśoka*'nın oḡlunun adıdır (Soothill-Hodous, *a.g.e.*, 1975, 261b).

⁵⁸ Murat Elmalı, *Daśakarmapathāvadānamālā*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016, 155-156₂₆₇₁₋₂₆₇₄.

⁵⁹ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 631₁₇₀₀₃₋₁₇₀₀₅.

uzatı kötüyü tururlar⁶⁰ .. Burnunuz kesilmiş külçe altın gibi yüksek, düz ve iyi şekillendirilmiştir². Siyah arı rengi gibi, kesme altından süs gibi dik² burnunuz vardır. Temiz², aydınlık akıntı ile kesintisiz o burnunuzun içinden olağanüstü iyi, güzel koku² daima yükselmektedir.

1.6. *Buddha'nın Ağız, Diş ve Dudakları*

Buddha, kırmızı dudaklarının arasından görünen bembeyaz ve düzgün dişleri ile güzel bir ağız yapısına sahiptir. Beyaz nilüfere benzeyen dişleri nilüferin yapraklarının açılımından dolayı gülümseyen bir yüz ifadesini çağrıştırmaktadır. Nitekim Budist sanat çoğunlukla *Buddha'yı* tebessüm ederken resmetmeyi tercih etmiş ve bu durum aydınlanmanın mutluluğu ile ilişkilendirilmiştir⁶¹.

atı kötrülmüş burhannıy altun ağızı[n kentü] özi aç a adıra nomlamış⁶² .. Adı yüceltilmiş *Buddha'nın* altın ağzıyla bizzat kendisi ayrıntılı² (bir şekilde öğretiyi) vaaz etmiş.

körü kanıncısız tokı[lg] idok altun ağızınız ol .. tüz[dem] yègi sedreksiz .. kar teg yürüy tiş[i]lyiz ol⁶³ .. kumut çeçek öyije ogşatı tüzdem yègi körkle yürüy tişleriñiz ol⁶⁴ .. tüzdem yigi sedreksiz .. karlıg tag teg tişiyiz ol .. tüp tüz yultırğa erte yürüy yaltrıkılg⁶⁵ .. tüzdem yürüy tişiyiz .. karlı tag teg yaltrıyur⁶⁶ .. Kutsal ağzınız bakmaya doyulamayan güzelliktedir. Dümdüz, bitişik (ve) seyrek olmayan, kar gibi beyaz dişleriniz vardır. (Yine) beyaz gece nilüferi (*kumuda*) çiçeğine benzer, dümdüz, sık ve görkemli beyaz dişleriniz vardır. Orantılı, sık (ve) aralıksız, karlı dağ gibi dümdüz, ışıltılı, son derece beyaz ışıltılı dişleriniz vardır. Orantılı ve beyaz dişiniz karlı dağ gibi parlamaktadır.

⁶⁰ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 383⁹³⁴⁵⁻⁹³⁵⁰.

⁶¹ Sangharakshita, *Buda Kimdir?*, Çev.: Berna Biçen, Hermes Yayınları, İstanbul 2012, 62.

⁶² Yukiyo Kasai, *Die Uigurischen Buddhistischen Kolophone*, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Akademienvorhaben Turfanforschung, Brepols Publishers n.v., Turnhout, Belgium 2008, 119⁴⁻⁶.

⁶³ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 626¹⁶⁸⁵⁷⁻¹⁶⁸⁶⁰.

⁶⁴ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 631¹⁷⁰⁰⁵⁻¹⁷⁰⁰⁷.

⁶⁵ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 382⁹³³¹⁻⁹³³⁴.

⁶⁶ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 462¹¹⁸⁷⁵⁻¹¹⁸⁷⁶.

yipiün s(i)parir erdinike oğsatı eriniyiz ol⁶⁷ .. eriniyiz kızılı yaltrıyur ..
bimba atl(ı)g yemiş teg⁶⁸ .. Dudaklarınız pembe neceftaşı (sphāṭika)
müceverherine benzer. (Yine) dudağınızın kırmızısı bimba⁶⁹ adlı yemiş
gibi parlıyor.

tükel bilge [t(e)ŋri t(e)ŋ]risi burhan yipiün lēnhua [çeçek] teg oñaru
evrilmiş styānu[parvīrt tilin] y(a)rıkamış bar⁷⁰ .. ap alçak ətiglig .. kök
lēnhua öñi teg .. yetiz uzun ezügsüz [yup] yumrak tiliyiz ol⁷¹ .. Eksiksiz
bilge tanrılar tanrısı Buddha(nın) pembe nilüfer çiçeği gibi sağa
dönmüş satyānuparivarta diliyle buyurmuşluğu vardır. (Efendim
sizin) alçacık, süslü, mavi nilüfer gibi geniş, uzun, hilesiz, yumuşacık
diliniz vardır.

1.7. Buddha'nın Boynu

Buddha'nın boynu ile ilgili verilen tek detay salyangoza benzetilmesidir. Nitekim insan anatomisindeki boyunun kıvrımlı yapısını yansıtacak şekilde doğal bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur:

labay tegzinçi teg boyunuyuz ol⁷² .. Boyunuz (tıpkı) salyangoz kabuğu
sarmalı⁷³ gibidir.

1.8. Buddha'nın El ve Kolları

Buddha'nın elinde tekerlek işaretinin olması dışında dizlerine kadar uzanan, dolayısıyla gerçekçi olmayan uzunluktaki kollarından bahsedilmektedir. Tekerlek, evrensel dünya hakimiyetinin sembolüdür ve mübalağalı anlatıma sahip olan uzun kollar da Buddha'nın bütün insanlığı kucaklamasını sembolize etmektedir.

⁶⁷ Ceval Kaya, a.g.e., 631₁₇₀₀₂₋₁₇₀₀₃.

⁶⁸ Ceval Kaya, a.g.e., 383₉₃₇₀₋₉₃₇₁.

⁶⁹ Skr. bimba: Kırmızı yemiş, kırmızı meyveli bir ağaç (Soothill-Hodous, a.g.e., 453b.)

⁷⁰ Murat Elmalı, a.g.e., 78₀₅₄₇₋₀₅₅₀

⁷¹ Ceval Kaya, a.g.e., 382₉₃₃₆₋₉₃₃₈.

⁷² Ceval Kaya, a.g.e., 631₁₆₉₉₈₋₁₆₉₉₉.

⁷³ Çin. labay: Müzik aleti olarak kullanılan, salyangoz kabuğundan üflemeli bir çalgıdır (Jens Wilkens, *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch – Deutsch- Türkisch*, Akademie der Wissenschaften zu Göttingen 2021, 449b; Mehmet Ölmez, *Altun Yaruk III. Kitap (= 5. Bölüm)*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:1, Ankara 1991, 103). Boyun ve labay arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur.

tiz tilgenin bürtdeçi .. uzun körkle eliglig .. iki ıdok kollarınız ol .. ançulayu tokılıg salınurlar .. şala söğüüt butıki teg .. bir kulaç turkıñça .. tegirmi tolu y(a)rukunuz ol .. yaltrıyur k(a)ltı yüz miñ kün t(e)ñri tugmuş teg⁷⁴ .. Diz kapağına dokunacak (kadar) uzun, güzel elleriniz ve iki kutsal kolunuz şāla ağacının dalı gibi öyle görkemli bir biçimde salınır. Bir kulaç boyunca yuvarlak ve kusursuz ışığınız vardır ve tıpkı yüz binlerce güneş doğmuş gibi parlamaktadır.

*miñ ayağuluk ç(a)kir lakşan[...]*yaratıgl(ı)g tözüin yumşak eliglin*] igllig ...*toyunnuñ etözinteki arıgs[ı]zların [kirler]in arıtıp 'WYR[...]*W*y(a)rılıkadı*⁷⁵ .. Çok saygıdeğer (Buddha) tekerlek (cakra) alametiyle donatılmış asil ve yumuşak eliyle hasta ... rahibin bedenindeki kirleri₂ temizleyip ... vaaz etti.*

1.9. *Buddha'nın Ayakları ve Yürüyüşü*

Buddha'nın elinde olduğu gibi ayağında da tekerlek işareti mevcuttur. Ayrıca zarif, güzel ve güçlü yürüyüşü vardır. *Buddha*, öğretisinin yaymak için Hindistan'ı yürüyerek dolaşmıştır.

*sabloka[da]tu atl(ı)g yêrtinçü yêr suv içinte [çam]budvıv uluşda gr(a)dırakut tagka [barıp teglip tükkel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan [ada]kınta beş tilgenin yinçürü töpön [yü]küntiler⁷⁶ .. Sabhālokadathātu adlı yeryüzünde₂ Jambudvīpa ülkesinde Grdhrakūta Dağı'na ulaşır₂ eksiksiz bilge tanrılar tanrısı *Buddha*(nın) ayağındaki beş tekerlek (cakra) (işaretine) başıyla eğildiler.*

arslan hanı mayığı teg :: sılg körkle yorığınız ol⁷⁷ .. adakınızın uulınta .. çak(i)r lakşan etigi miñ kigeyke tükellig .. otra koollug ultuñlug .. eliğiyiz adakınız eñrekleri .. tüzü turur etiglig .. kop b(e)lgüke egsüksüz .. kazlar hanı eligi teg⁷⁸ .. Aslanlar hanı(nın) yürüyüş şekli gibi zarif ve güzel yürüyüşünüz vardır. (Ayrıca) ayağınızın altındaki tekerlek işareti (cakralakşana) süstür. Bin tekerleğe sahip kolları(nuz) ortada ve tekerlek çemberli el ve ayak parmaklarınızın hepsi tıpkı kazlar

⁷⁴ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 384₉₃₇₅₋₉₃₈₁.

⁷⁵ Murat Elmalı, *a.g.e.*, 157₂₇₁₁₋₂₇₁₄.

⁷⁶ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 619-620₁₆₆₉₂₋₁₆₆₉₇.

⁷⁷ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 383₉₃₇₁₋₉₃₇₂.

⁷⁸ Ceval Kaya, *a.g.e.*, 462₁₁₈₈₃₋₁₁₈₈₈.

hükümdarı(nunki)₂ gibi süslüdür ve bütün işaretlere eksizsiz, tamamen sahiptir.

S o n u ç

İncelenen Eski Uygurca Budist metinler arasında *Buddha*'nın görünüşüne ait en geniş malzeme Eski Uygurca Altun Yaruk'ta karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Daşakarmapathāvadānamālā, Die Uigurischen Buddhistischen Kolophone, Buddhistische Erzehlitteratur und Hagiographie in türkischer Überlieferung, Eine Uigurische Totenmesse, Kuanşi İm Pular ve Sitātapatrādhāraṇi içinde de benzer ve destekleyici betimlemeler yer almaktadır.

Sonuç olarak eldeki veriler değerlendirildiğinde *Buddha*'nın insani yönünü oluşturan fiziki özellikler şu şekildedir: *Buddha*, doğadaki güçlü varlıklar ve değerli madenler ile benzerlik ilişkisi içinde ve abartılı bir anlatımla ele alınmaktadır. Bedeninin güzelliği ve süsü ölçülemezdir. *Buddha*'nın bedeninin ışıltısı o kadar güçlüdür ki tıpkı ayın ve güneşin yeryüzünü aydınlatması gibi ya da altından bir dağın etrafını göz alıcı bir şekilde aydınlatması gibidir. Bunun yanında bedeninin şeffaflığına da vurgu yapılır. *Buddha*'nın bedeni gökyüzü gibi, sudaki ayın yansıması gibi şeffaftır, serap gibidir. Ayrıca güçlü kuvvetli, çevik bir bedene sahiptir; aslan göğüslü, boğa yürüyüslü ve pars bellidir.

Yüzünün yuvarlaklığı dolunaya ve güzelliği lacivert taşı mücevherine, neceftaşı mücevherine benzer. Saçının lacivert renkte olduğu, tıpkı siyah arıların rengi gibi parladığı ve sağa doğru kıvrımlı olduğu anlatılmaktadır. Buradan saçlarının siyah renkte olduğu net bir şekilde anlaşılabilmektedir. Kaşlarının arasında bir saç kıvrımı mevcuttur. Gözleri lacivert mavisi taşına ya da mavi nilüfer çiçeğine benzer. Ancak nilüferin mavisi gece mavisi gibidir yani mavinin koyu bir tonudur. Lacivert mavisi olarak da geçmektedir. Gerçek göz renginin siyah olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca nilüferin katmanları gözdeki katmanları hatırlatmaktadır. *Buddha*'nın gözü aynı zamanda derinlikleri görebilen bir gözdür, faziletlerle doludur. Burnu kesilmiş külçe altına benzer, dik, düz ve iyi şekillendirilmiştir. Beyaz gece nilüferine, karlı dağa benzer dümdüz, bitişik ve beyaz dişleri vardır. Dudağının kırmızısı bimba adlı yemişe ve pembe neceftaşı mücevherine benzer. Boynunun kıvrımı salyangoz kabuğunun sarmalına benzer. Uzun,

asil, yumuşak ve güzel elleri ve kolları vardır. Hem elinde hem de ayağının altında tekerlek işareti mevcuttur. Yürüyüşü aslanlar gibi zarif ve güzeldir. El ve ayak parmakları kazlarınki gibi perdelidir. Hayvanlarda dengeyi ve hızlı hareket etmelerini sağlayan bu özellik *Buddha*'nın hareket kabiliyetini sembolize etmektedir. Her ne kadar güçlü bir bedene sahip olarak betimlense de nefis terbiyesi için *Buddha*'nın sıkı oruçlar ile bedenini yorduğu ve çok zayıf olduğu bilinmektedir. Ancak incelenen metinlerde bununla ilgili bir betimlemeye rastlanmamıştır.

Görüldüğü gibi *Buddha*'nın fiziki özellikleri sınırlı bir anlatıma sahiptir. Benzetmeleri bir kenara bırakırsak esmer ten, siyah gözler ve saçlar, yuvarlak bir yüz, düzgün bir burun, seyrek olmayan dişler, güçlü bir beden elde ederiz. Bu sonuç da gözümüzün önünde net bir portre çizmede yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla yapılan betimlemelerin gerçekçi bir *Buddha* portresi çizemediği gibi bu özelliklerin dinî vasfı dolayısıyla kendisine atfedildiği söylenebilir.

Üç yüz yıllık bir süreçte varlığını gösteren Budizm'in Türk kültür tarihine ve eski Uygur Türkçesine etkisi büyüktür. Bu çalışma Eski Uygur Türkçesi metinlerinden hareketle, her ne kadar çeviri metinler bile olsa, Türkçenin işlekliliğini öne çıkarmaktadır. Eski Uygur Türkçesi metinleri somut varlıklar kadar yeni inanç sistemiyle birlikte sosyal hayata ve düşünce sistemine giren soyut kavramları bile karşılayabilecek sözcükleri türetmede büyük bir başarı göstermiştir. Ancak bu döneme ait olan metinler sadece Türkçenin söz varlığına ya da dilbilgisine katkı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda Türkçenin metin kurgulama gücünü ve dilin betimlemedeki kıvraklığını da gösterir. Dinî içerikli öğretici metinler dahi sanatsal ve asil bir üslupla kaleme alınmıştır. Sonuç olarak farklı metinlerden alınan örnek cümlelerin herhangi bir ilave yapmadan bir araya getirilmesiyle bile muazzam bir kompozisyon ortaya çıkmaktadır.

Geçmişten bugüne kültürel aktarımların izlerini çeşitli kompozisyonlarda görmek mümkündür. Önemli bir dinî şahsiyet olarak karşımıza çıkan *Buddha*'nın tasvirinde uzun uzun cümleler ve bolca sıfat kullanımıyla doğadaki varlıkların yansıması öne çıkmaktadır. Yeryüzü şekilleri, bitkiler, değerli madenler, hayvanlar benzetmelerin temel unsurları hâline gelmiştir. Bu unsurlar Hint kültüründe olduğu gibi Türk kültüründe de önemli bir yer tutmaktadır. *Buddha*'yı betimlerken karşımıza çıkan

özellikler, Türk kültürünün vazgeçilmez bir özelliği hâline gelen doğadan insana aktarımların açık bir örneğini teşkil etmektedir. Ayrıca toplumda statüsü yüksek olan kişilere gösterilen saygının dile yansıdığı görülebilmektedir. Türk kültüründe doğaya ve insana saygı ortak paydada buluşmuş ve gelecek kuşaklara dil vasıtasıyla aktarılmıştır.

İNCELENEN ESERLER

- ELMALI, Murat, *Daşakarmapathāvadānamālā: Giriş-Metin-Çeviri- Notlar-Dizin-Tıpkıbası*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016.
- KAYA, Ceval, Uygurca Altun Yaruk, Giriş-Metin ve Dizin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2021.
- KASAİ, Yukiyo, *Die Uigurischen Buddhistischen Kolophone*, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Akademienvorhaben Turfanforschung, Brepols Publishers n.v., Turnhout, Belgium 2008.
- KILIÇ CENGİZ, Ayşe, *Eski Uygur Türkçesi Dönemine Ait Tantrik Bir Metin: Sitāpatrādhāraṇi*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2021.
- LAUT, Jens Peter & Klaus Röhrborn, *Buddhistische Erzehlitteratur und Hagiographie in türkischer Überlieferung*, Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1990.
- RÖHRBORN, Klaus, *Eine Uigurische Totenmesse*, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archeologie. Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients. 4, Akademie Verlag, Berlin 1971.
- TEKİN, Şinasi, *Uygurca Metinler I, Kuansı İm Pusu (Ses İşiten İlah)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

KAYNAKÇA

- BARUTÇU ÖZÖNDER, Sema, “Eski Türkçede Buddha’nın 32 Lakşanası”, *Türk Dil Kurumu Yıllığı. Türk Dili Araştırmaları – Belleten*, Ankara 1987.
- ELİADE, Mircea, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu Menşe’lerin Özlemi*, Çev.: Mehmet Aydın, Literatürk acedemia, 5.baskı, Konya 2021.
- ELİADE, Mircea, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev.: Lale Arslan Özcan, 4. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2022.
- ELİADE, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha’dan Hristiyanlığın Doğuşuna*, Çev.: Ali Berktaş, Alfa Yayınevi, 4.Baskı, İstanbul 2024.
- ERGÜVEN, İsmail Hakkı, *Hsüan-Tsang’ın Seyahatnamesi (7. Yüzyıl) (Metin Çevirisi ve Değerlendirme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Çanakkale 2011.

- GAKKAI, Soka, *Dictionari of Buddhism, Nichiren Buddhism Library*, <https://www.nichirenlibrary.org>, (Erişim Tarihi: 06.02.2025).
- KEİTH, Arthur Berriedale, *Hint Mitolojisi Efsaneler ve İnançlar Diyarı*, Çev.: İnönü Korkmaz, Maya Kitap, İstanbul 2021.
- NAKAMURA, Hajime, *Budha*, Çev.: Zeynep Seyhan, 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul 2017.
- PATTANAİK, Devdutt, *Mit ve Mitya Hint Mitolojisine Giriş*, Çev.: Çiğdem Erkal, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2006.
- SANGHARAKSHİTA, *Buda Kimdir?*, Çev.: Berna Biçen, Hermes Yayınları, İstanbul 2012.
- SEVİM, Serap, *Eski Uygurca Metinlerden Buddha'ya Bakmak*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2025.
- SOOTHİLL, William E., Hodous Lewis, *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms with Sanskrit and English Equivalents and a Sanskrit-Pali Index*, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd., London 1975.
- STÖRİG, H.J., *İlk Çağ Felsefesi Hint-Çin-Yunan*, 4. Baskı, Çev.: Ömer Cemal Güngören, Yol Yayınları, İstanbul 2020.
- ŞEN, Serkan, *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016.
- ÖLMEZ, Mehmet, *Altun Yaruk III. Kitap (= 5. Bölüm)*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:1, Ankara 1991.
- WİLKENS, Jens, *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch – Deutsch-Türkisch*, Akademie der Wissenschaften zu Göttingen 2021.